

Beata PIECYCHNA

Uniwersytet w Białymstoku

beatapieychna@tlen.pl

PROBLEMY TŁUMACZENIOWE W PRZEKŁADZIE IRLANDZKICH BAŚNI – IMPLIKACJE TRANSLATOLOGICZNE I DYDAKTYCZNE

WSTĘP

Przekład literatury dziecięcej to stosunkowo nowy obszar badawczy, który nabrał dużego znaczenia dopiero w ciągu ostatnich czterdziestu lat. Widać to szczególnie w stale rosnącej liczbie publikacji powstającej na ten temat zarówno wśród badaczy zagranicznych (Tabbert 2002, Lathey 2005), jak i na gruncie polskim (Borodo 2006, Woźniak 2011). Warto wspomnieć, że tej tematyce zostały także poświęcone w całości numery 16. (2006) i 22–23. (2011) „Przekładańca”. W tym względzie słuszna wydaje się propozycja Michała Borodo (*ibidem*: 12), który tę stosunkowo młodą dyscyplinę łączącą przekładoznawstwo i studia nad literaturą dziecięcą określa, w swoim artykule przedstawiającym stan badań w zakresie prac dotyczących przekładu literatury dziecięcej, mianem *children's literature translation studies* (CLTS).

Baśń, jako jeden z fantastycznych gatunków epickich, powinien bez wątpienia stanowić istotny komponent w badaniach nad przekładem literatury dziecięcej, jednak jak twierdzi Jan Van Coillie (2011: 11), badania nad tłumaczeniem tego gatunku są właściwie znikome i oprócz analiz Suttona, który dokonał filologicznej analizy angielskiego tłumaczenia *Kinder- und Hausmärchen* braci Grimm; książki Dollerup, który zbadał duńskie wersje tych baśni; oraz pojedynczych artykułów brakuje w literaturze prac dotyczących przekładu omawianego tu gatunku (*ibidem*). Tę lukę wypełniają częściowo artykuły opublikowane w numerze 22–23. „Przekładańca” (2011), który poświęcono w całości zagadnieniu baśni

w przekładzie, czy numer 16. tego samego czasopisma (2006), w którym znalazły się trzy prace dotyczące tłumaczenia baśni, w tym jedna traktująca o przekładzie baśni irlandzkich (Choiński 2006: 162–170). Należy jednocześnie podkreślić, że prace te w przeważającej mierze prezentują analizy różnych tłumaczeń omawianego tu gatunku w ujęciu komparatystycznym, kulturowym czy historycznym. W badaniach nad przekładem baśni brakuje natomiast analiz *stricte* empirycznych.

Należy zgodzić się z Gillianem Latheyem (2009: 34), który sugeruje, by w badaniach nad przekładem literatury dziecięcej większy nacisk kładziono na wykorzystanie nowych metod badawczych stosowanych przy empirycznych analizach procesu tłumaczenia. Tego typu badania mogą rzucić światło na różnice między tłumaczeniami dla dzieci a tłumaczeniami dla dorosłych, a ponadto wskazać na pewne kulturowe i lingwistyczne tendencje bądź wzorce kształtujące przekład literatury dziecięcej oraz młodzieżowej. Wydaje się, że należałoby także postulować prowadzenie badań nad procesem tłumaczenia tekstów z zakresu literatury dziecięcej, mających zarazem implikacje dydaktyczne. Prace opisujące wyniki takich badań pozwoliłyby na tworzenie odpowiednich programów nauczania na kierunkach neofilologicznych bądź lingwistycznych lub ich stosowane modyfikowanie. Pomocne w tym mogą być badania, w których uczestniczą studenci praktycznych zajęć z translatoryki i które przeprowadza się przy użyciu popularnych, stosowanych w eksperymentach, metod, takich jak protokoły głośnego myślenia, metody retrospekcyjne, na przykład IPDR, czy bardziej zaawansowane formy badawcze (*eye-tracking* lub *keystroke logging*).

Badania empiryczne nad kwestiami problematycznymi w przekładzie, które byłyby istotne w dydaktyce przekładu pisemnego, nabierają znaczenia właśnie w ostatnich latach. Jak bowiem stwierdza Michał Borodo (*ibidem*: 21), dostępne stają się kursy akademickie z tłumaczenia literatury dziecięcej, od 2004 roku także w Polsce. Tym słuszniejsze wydaje się prowadzenie badań empirycznych nad literaturą dziecięcą w przekładzie, zwłaszcza nad tymi jej elementami, które sprawiają początkującym tłumaczom największe trudności. Doskonale nadają się do tego psycholingwistyczne metody wykorzystywane w badaniach nad procesem tłumaczenia, dające wgląd w procesy mentalne osoby dokonującej translacji. Warto w tym miejscu przywołać słowa Donalda Kiraly'ego (1995: 51), który podkreśla, że w rozwoju dydaktyki przekładu pisemnego niezwykle istotne jest zrozumienie aspektów mentalnych tłumacza podczas prze-

prowadzania czynności tłumaczenia. Wartość potencjału dydaktycznego danych introspekcyjnych w badaniach nad procesem tłumaczenia podkreśla także Juliane House (2000: 152), która stwierdza, że pierwotne zainteresowanie takimi badaniami związane było właśnie z zastosowaniem ich wyników w kontekście nauczania przekładu.

Jednocześnie nie ulega wątpliwości, że aby zrozumieć specyfikę procesu tłumaczeniowego, należy gruntownie przyjrzeć się przede wszystkim kwestii problemów tłumaczeniowych w odniesieniu do określonych typów tekstów. W związku z powyższym zasadne wydaje się stwierdzenie Marii Piotrowskiej (2007: 59), która podkreśla:

Problemy nie funkcjonują odrębnie, lecz są łączone z konkretnymi użyciami języka w danych uwarunkowaniach pragmatycznych lub tekstowych, tak jak w przypadku (...) problemów biblijnych, problemów w tłumaczeniu poezji śpiewanej, odtwarzaniu gier słownych, efektów semiotycznych w reklamach, antroponimów i in.

Mając na uwadze powyższe argumenty oraz relatywny brak prac prezentujących badania empiryczne nad przekładem tekstów z zakresu literatury dziecięcej, przeprowadzono eksperyment naukowy¹, którego częściowe wyniki zaprezentowano na kolejnych stronach niniejszego artykułu.

Celem pracy jest przedstawienie i omówienie problemów tłumaczeniowych napotykanych przez studentów podczas procesu translacyjnego irlandzkich baśni, a następnie odniesienie się do tych problemów w kontekście dydaktyki przekładu.

ROZUMIENIE ZJAWISKA „PROBLEM TŁUMACZENIOWY”

Mimo że „problem tłumaczeniowy” stanowi nieodłączny element analiz teoretycznych i empirycznych z zakresu translatoryki, to jednak

¹ Eksperyment naukowy, o którym mowa w niniejszym artykule, przeprowadzono na przełomie 2012 i 2013 roku (od października do stycznia) wśród 15 studentów lingwistyki stosowanej Wyższej Szkoły Administracji Publicznej w Białymstoku. Celem eksperymentu było uzyskanie wglądu w aspekty mentalne właściwe procesowi tłumaczenia tekstów z zakresu literatury dziecięcej. W trakcie eksperymentu jego uczestnicy otrzymywali raz na tydzień krótki (liczący do 300 słów) fragment tekstu należący do jednego z następujących gatunków literackich z zakresu literatury dziecięcej i młodzieżowej: baśni, bajki, legendy, powieści podróżniczo-przygodowej, powieści obyczajowej, powieści młodzieżowej, wiersza.

należy stwierdzić, że wyrażenie to nie doczekało się, jak dotąd, poza drobnymi wyjątkami, systematycznych badań ani nawet prób dogłębnego zdefiniowania. Problem tłumaczeniowy nie pojawia się jako hasło ani w *Tezaurusie Terminologii Translatorycznej* (1993), ani w *Małej Encyklopedii Przekładoznawstwa* (2000) – dwóch ważnych współczesnych polskich źródłach przedstawiających translatoryczne systemy pojęciowe – ani też w anglojęzycznej *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (2009). Sam termin bardzo często występuje na gruncie przekładoznawstwa, przy czym należy podkreślić, że autorzy prac naukowych posługujący się nim zazwyczaj nie precyzują, w jakim znaczeniu go używają. Dowodzi to zatem braku statusu terminologicznego zjawiska, jakim jest „problem tłumaczeniowy” (Touy 2011: 169). Na tę kwestię wskazuje także Maria Piotrowska (2007: 57), pisząc:

Zjawisko problemu tłumaczeniowego jest o tyle ciekawe, że pomimo osiowego, wydawałoby się, znaczenia – przecież cała nauka o przekładzie skupia się na tym, co problematyczne, rozlicznych odwołań do tego pojęcia w rozmaitych pracach przekładowych oraz bardzo wielu publikacji na temat różnorodnych, pod względem natury i dystrybucji, analiz problemów tłumaczeniowych, nie ma systemowego opracowania tego tematu.

Mimo że „problem tłumaczeniowy” nie został, jak dotąd, definitywnie zaszeregowany przez teoretyków przekładu do jednostek terminologicznych, z przeglądu literatury przekładoznawczej, zwłaszcza dotyczącej badań w zakresie procesie tłumaczenia bądź dydaktyki przekładu, jednoznacznie wynika, że zjawisko to jest szeroko podejmowane przez wielu znanych badaczy przekładu. Z lingwistycznego punktu widzenia temat problemów tłumaczeniowych badali między innymi Jean-Paul Vinay i Jean Darbelnet (1958) czy John Catford (1965), z kognitywnego zaś – przede wszystkim Hans P. Krings (1986: 121, za: Göpferich 2010: 8), który rozróżnił tak zwane indykatory problemów tłumaczeniowych i podzielił je na pierwotne i wtórne. Te pierwsze (indykatory pierwotne) stanowią wyraźny dowód na występowanie problemów tłumaczeniowych, drugie zaś mogą jedynie sugerować pojawienie się problemów tłumaczeniowych w procesie translacyjnym.

Christiane Nord (1997: 64) rozróżniła problemy tłumaczeniowe (ang. *translation problems*) i trudności tłumaczeniowe (ang. *translation difficulties*). Pierwsze mają charakter obiektywny i styka się z nimi każdy tłumacz, bez względu na kompetencje i warunki techniczne wykonywanej pracy, drugie zaś mają charakter subiektywny i dotyczą samej osoby tłumacza oraz

określonych warunków, w jakich pracuje. Przywoływana badaczka dokonała także systematyzacji problemów tłumaczeniowych, sprowadzając je do czterech kategorii: problemów pragmatycznych, problemów kulturowych, problemów lingwistycznych i problemów właściwych danemu tekstowi (1992: 46–47). Problemy pragmatyczne wynikają z określonej sytuacji przekładowej, przy czym charakterystyczny jest tutaj kontrast pomiędzy tekstem wyjściowym a tekstem docelowym, odbiorcą tekstu wyjściowego a odbiorcą tekstu docelowego, językiem wyjściowym a językiem docelowym itp. Problemy kulturowe powstają w wyniku różnic w uwarunkowanych kulturowo nawykach, oczekiwaniach, normach itp. Problemy lingwistyczne zaś tworzą się na skutek pewnych strukturalnych różnic w leksyce, strukturze zdaniowej czy cechach suprasegmentalnych właściwych danemu językowi. Ostatnia kategoria problemów dotyczy problemów niezaszeregowanych do trzech pozostałych kategorii. Są to problemy, których właściwie nie można poddać żadnym uogólnieniom, ponieważ dotyczą one konkretnych przypadków i konkretnych tekstów.

Rozróżnienie problemu tłumaczeniowego i trudności tłumaczeniowej zaproponowała także Radegundis Stolze (2011: 145), według której pierwsze dotyczą selektywnych poszukiwań w celu stworzenia kreatywnej ramy tekstu docelowego odpowiadającej ramie tekstu źródłowego, przejawiającej się w procesie formułowania tekstu w języku docelowym, drugie zaś stanowią cechę charakterystyczną tekstu źródłowego, który sprawia tłumaczowi trudności ze zrozumieniem danej treści, co Stolze tłumaczy brakiem odpowiedniej wiedzy w konkretnej dziedzinie.

Birte Prahl i Susanne Petzolt (1997: 125) natomiast rozróżniają problemy tłumaczeniowe potencjalne oraz problemy tłumaczeniowe aktualne, należy jednak podkreślić, że ta klasyfikacja problemów napotykaných przez tłumacza oraz ich definicja podana poniżej dotyczą zarówno tłumaczenia wykonywanego przez człowieka, jak i tłumaczenia maszynowego. Potencjalny problem tłumaczeniowy staje się problemem aktualnym, kiedy w pewnym momencie dochodzi do deficytu konkretnej informacji, przy czym nie uwzględnia się tutaj tego, czy tłumacz jest tego braku świadomy, czy też nie. Aktualny problem tłumaczeniowy charakteryzuje się następującymi okolicznościami: decyzja musi zostać podjęta w trakcie procesu translacyjnego, jednak w określonym jego momencie i w określonym kontekście dochodzi do powstania deficytu informacji.

Problemy tłumaczeniowe stanowią także istotny komponent badań nad procesem tłumaczenia, przy czym, co podkreśla także Maria Pio-

trowska (2007: 58), bardzo często omawia się je w kontekście szerszego zjawiska: tak zwanego *problem-solving*. Czynności polegające na rozwiązywaniu problemów tłumaczeniowych badali już w latach 80. i na początku lat 90. ubiegłego stulecia między innymi Riitta Jääskeläinen (1987), Sonja Tirkkonen-Condit (1987), Frank Königs (1987, 1991) czy Pamela Gerloff (1988), którzy w tym celu zastosowali tak zwane protokoły głośnego myślenia (ang. *think-aloud protocols*). W tym miejscu warto wrócić do słów Julianne House (*ibidem*: 152), przywołanych na początku niniejszego artykułu, mówiących o tym, że te pierwsze badania nad procesem tłumaczenia przeprowadzono z myślą o zastosowaniu ich wyników w dydaktyce przekładu pisemnego. Jak bowiem stwierdził Donald Kiraly (*ibidem*: 11), rozwój dydaktyki przekładu wymaga mocnych podstaw teoretycznych z zakresu translatoryki oraz pokrewnych dyscyplin, a także, co w tym przypadku najistotniejsze, solidnych danych empirycznych dotyczących aspektów socjologicznych i kognitywnych procesu tłumaczeniowego oraz kompetencji tłumaczeniowej.

Na potrzeby niniejszego artykułu przyjęto, że problem tłumaczeniowy to przeszkoda występująca w trakcie procesu tłumaczeniowego, zaburzająca jego płynność i utrudniająca bądź uniemożliwiająca zakończenie translacji lub zrozumienie konkretnego fragmentu tekstu źródłowego.

STRUKTURA BADANIA I PROCEDURA BADAWCZA

Teksty, które poddano analizie w niniejszej pracy, zostały przetłumaczone przez uczestników eksperymentu w październiku 2012 r. Opisywane badanie stanowi część wspomnianego wyżej eksperymentu, w którym udział wzięło 4 studentów studiów stacjonarnych i 11 – niestacjonarnych, studiujących na kierunku lingwistyka stosowana w Wyższej Szkole Administracji Publicznej w Białymstoku (5. semestr studiów licencjackich). Nadrzędnym celem przeprowadzanego eksperymentu była analiza procesu translacyjnego tekstów z zakresu literatury dziecięcej wśród początkujących studentów uczestniczących w praktycznych zajęciach z przekładu pisemnego².

² Używając określenia „studenci początkujący”, autorka ma na myśli studentów, którzy przed przystąpieniem do badania przeszli roczny kurs z przekładu pisemnego (z języka

Teksty wykorzystane w niniejszej pracy do analizy problemów tłumaczeniowych stanowią dwa fragmenty książek z zakresu literatury dziecięcej. Z uwagi na to, że osoby badane pracowały w otoczeniu domowym, każda z nich posłużyła się preferowanymi materiałami źródłowymi. Uczestnicy eksperymentu tłumaczyli teksty komputerowo. Teksty użyte w procedurze badawczej mają średni stopień trudności, choć należy w tym miejscu zaznaczyć, że mowa jest tutaj o stopniu trudności rozumienia tekstu wyjściowego, a nie o stopniu trudności jego przetłumaczenia. Wybrane teksty, biorąc pod uwagę ich przynależność gatunkową, należą do dość popularnych utworów literackich dla dzieci, z którymi często mają styczność profesjonalni tłumacze literatury dziecięcej. Fragmenty do tłumaczenia wybrano ze stron początkowych danej książki, tym samym dołożono wszelkich starań, by nie sprawiały one wrażenia wyrwanych z kontekstu.

Osoby badane otrzymały teksty do tłumaczenia drogą mailową. W wiadomości mailowej zamieszczono instrukcję realizacji zadania, a także informacje, skąd pochodzą wyselekcjonowane fragmenty oraz kto i kiedy je napisał. Udostępniono również linki do strony Amazon.com zawierającej fragmenty wybranych tekstów. Dzięki temu uczestnicy eksperymentu mogli sprawdzić wiek czytelnika docelowego danego tytułu, przeczytać jego streszczenie, a także zapoznać się z większymi fragmentami książek oraz dostępnymi ilustracjami. Celem takiego działania było stworzenie przez autorkę badania możliwie najbardziej naturalnej sytuacji przekładu tekstu – przypominającej tę, w której najczęściej znajdują się zawodowi tłumacze literatury dziecięcej. Studenci, podobnie jak profesjonalni tłumacze otrzymujący zlecenia z wydawnictw książkowych, mieli do dyspozycji mnóstwo informacji o źródle, z którego pochodził wyselekcjonowany fragment do tłumaczenia: informację o samej książce (data wydania, liczba stron, streszczenie), autorze, wydawcy oraz czytelniku docelowym, a także dużą część książki do przeanalizowania, w tym ilustracje do przejrzania. Przed rozpoczęciem procesu tłumaczenia uczestnicy badania mieli zatem możliwość uchwycenia tła sytuacyjnego tekstu.

angielskiego na język polski oraz z języka rosyjskiego na język polski) oraz półroczny kurs z tłumaczeń symultanicznych. Osoby badane miały w momencie przystępowania do badania niewielkie doświadczenie w tłumaczeniu między innymi takich tekstów, jak instrukcje techniczne, fragmenty artykułów prasowych, fragmenty przewodników turystycznych, przepisy kulinarne, teksty reklam, literatura piękna (proza) czy ulotka leku. Posiadały także podstawową wiedzę z zakresu strategii i technik translatorskich.

Wykorzystane teksty to fragmenty baśni: *Brave Margaret: An Irish Adventure* Roberta D. San Souciego oraz baśniowa opowieść *Tim O'Toole and The Wee Folk* Geralda McDermotta. Z uwagi na zakorzenienie utworów w irlandzkiej kulturze stanowiły one dla studentów dość duże wyzwanie translatorskie. Przy wyborze tekstów kierowano się następującymi kryteriami:

- wielość elementów kulturowych;
- obecność ilustracji;
- czas powstania utworów;
- bogactwo semantyczne i stylistyczne utworów;
- wielość potencjalnych problemów związanych z tłumaczeniem utworu.

Poniżej przedstawiono fragmenty baśni, które wykorzystano w badaniu:

TEKST NUMER 1

Long ago a woman named Margaret lived alone on a farm in County Donegal, in the west of Ireland. Between the wild sea banks and rugged crags and cliffs, she found enough green grass to raise a few cattle.

She was a red woman, with hair and brows the color of burnished copper, skin white as milk, and cheeks ruddy as fire glow. She was wise as well as hardworking, and could cast a spear or a herring net with equal skill. She lived comfortably enough, but she longed to learn what lay beyond the wide sea, or behind the crags and cliffs.

(San Souci 2002)

TEKST NUMER 2

In a little cottage, on a little hill, at the end of a little lane in Donegal, lived Tim O'Toole and his wife, Kathleen. Tim and Kate were so poor they had not a penny or a potato between them. Their children ate porridge for supper. Even the mice were thin from want of food and the cat wouldn't bother with chasing the creatures.

(McDermott 1992)

METODA

Do zebrania danych użyto metody IPDR. Została ona opracowana przez Daniela Gile'a, który stosował ją ponad dwadzieścia lat jako metodę dydaktyczną w ramach zajęć z tłumaczeń naukowych i technicznych z języka japońskiego na język francuski. Badacz zbierał w ten sposób

informacje dotyczące najczęstszych problemów napotykanych przez swoich studentów, strategii i decyzji translatorskich przez nich podejmowanych oraz źródeł, z których osoby badane korzystały w trakcie procesu translacyjnego. Daniel Gile opisał tę metodę w artykule zatytułowanym *Integrated Problem and Decision Reporting as a Translator Training Tool* (2004), wskazując na jej wady i zalety oraz możliwe zastosowanie także w aspekcie *stricte* badawczym.

IPDR jest metodą retrospekcyjną, którą można wykorzystywać w badaniach nad procesem tłumaczenia. Polega ona na tym, że osoby badane dodają do swojego tłumaczenia obszerny komentarz pisemny, w którym zawarte są informacje związane z wszelkimi problemami i trudnościami tłumaczeniowymi napotkanymi w trakcie procesu translacyjnego, podjętymi decyzjami tłumaczeniowymi wraz z ich uzasadnieniem, wykorzystanymi strategiami i technikami translatorskimi oraz źródłami, z których osoby badane korzystały podczas tłumaczenia. Jak twierdzi Daniel Gile (*ibidem*), IPDR – mimo że pierwotnie stanowi metodę dydaktyczną wykorzystywaną przede wszystkim w celu usprawnienia kompetencji tłumaczeniowej i podniesienia świadomości aktu tłumaczenia u studentów – może być także stosowany w badaniach empirycznych nad procesem translacyjnym. Przywoływany autor podaje wiele korzyści stosowania tej metody: po pierwsze, badacz może uzyskać wgląd w trudności napotykane przez studentów podczas analizy tekstu wyjściowego; po drugie, IPDR może stanowić bardzo dobrą metodę ewaluacji wpływu nowo zastosowanej metody dydaktycznej na zajęciach praktycznych z tłumaczenia; po trzecie, metoda ta pomaga także w identyfikacji potrzeb studentów w zakresie tworzenia programów nauczania. Dodać można, że IPDR jest metodą dosyć nieskomplikowaną, pozwalającą w krótkim czasie na zebranie niezbędnych danych – nauczyciel przekładu nie traci przy tym wiele czasu, a dodatkowo uzyskuje bezpośredni dostęp do danych empirycznych dotyczących specyfiki procesu translacyjnego u poszczególnych osób badanych.

Jak jednak twierdzi Daniel Gile (*ibidem*), IPDR nie została jak dotąd właściwie zbadana pod kątem jej użyteczności w aspekcie *stricte* badawczym. Do badań nad procesem tłumaczenia metoda IPDR została dotychczas wykorzystana przez Gyde Hansen (2006) w ramach projektu badawczego Copenhagen Retrospection Project przeprowadzonego w 2004 roku, aczkolwiek IPDR zastosowano w tym przypadku w ujęciu komparatystycznym. Porównano ją z techniką retrospekcyjną z odtworzeniem i pro-

gramem *Translog* (ang. *Retrospection with Reply and Translog, R+Rp*) oraz z techniką retrospekcyjną z odtworzeniem połączoną z klaryfikacją kognitywną przeprowadzoną drogą natychmiastowego dialogu (ang. *Immediate Dialogue*) osoby badanej i obserwatora (R+Rp+ID). Gyde Hansen (*ibidem*) zwróciła uwagę na wiele korzyści płynących ze stosowania tej metody badawczej, podkreślając, że jest to metoda nieskomplikowana, umożliwiająca badaczowi zebranie obszernych danych dotyczących zarówno ogólnych, jak i szczegółowych problemów tłumaczeniowych.

Metodę IPDR zastosowała także w swojej pracy doktorskiej Nataša Pavlovic (2007), która badając aspekt kierunkowości w tłumaczeniu, przeprowadziła eksperyment badawczy przy użyciu IPDR, techniki *choice network analysis* oraz kwestionariuszy badawczych.

Studenci, biorący udział w opisywanym w niniejszej pracy badaniu, zapisywali komentarze bezpośrednio po ukończeniu zadania. Dotyczyły one w przeważającej mierze stosowanych strategii, napotkanych problemów oraz podjętych decyzji translatorskich. Uczestnicy eksperymentu zapisywali komentarze na narzędziu badawczym, który stanowił arkusz pracy studenta. Komentarze były zapisywane obok przetłumaczonego tekstu, w przeznaczonych do tego rubrykach. Zadaniem osób biorących udział w eksperymencie było spisanie wszystkich kwestii, które według nich były warte uwagi i które mogły zaważyć na potencjalnych decyzjach translatorskich. Uzyskane tą drogą komentarze nie dotyczą zatem jedynie problemów czy strategii translatorskich, ale także wszelkich innych refleksji związanych z tłumaczonym tekstem. Przed rozpoczęciem zadania studenci otrzymali następujące instrukcje:

TABELA 1. Instrukcje dotyczące techniki badawczej IPDR

Instrukcje dotyczące zapisu komentarzy przy użyciu IPDR
1. Komentarze należy zapisywać obok tłumaczonego tekstu, w przewidzianej do tego rubryce.
2. Należy zapisywać wszelkie napotkane trudności tłumaczeniowe (związane z doбором poszczególnych słów, ich znaczeniem oraz formą, składnią, kontekstem kulturowym, pisownią, stylistyką, rozumieniem i interpretacją tekstu itp.), sposoby rozwiązania tych trudności wraz z uzasadnieniem, źródła (słowniki, leksykony, strony internetowe itp.), a także ogólne refleksje natury holistycznej, związane z wykonywanym zadaniem (rozumienie i stopień trudności tłumaczonego tekstu, nastawienie do własnego tłumaczenia i jego ocena itp.).

Materiał empiryczny uzyskany za pomocą tej techniki badawczej został następnie poddany szczegółowej analizie i interpretacji.

WYNIKI BADANIA

Poniżej przedstawiono kryteria, jakimi kierowano się przy identyfikacji i wyszczególnianiu problemów tłumaczeniowych, oraz wyodrębnione kategorie analityczne wraz z przykładami protokołów³. Zaprezentowano ponadto zarówno analizę jakościową, jak i ilościową⁴ wszystkich zgłoszonych przez osoby badane problemów tłumaczeniowych.

A) KRYTERIA IDENTYFIKACJI PROBLEMÓW TŁUMACZENIOWYCH

Podczas analizy wszystkich protokołów zebranych od osób badanych i identyfikowania problemów tłumaczeniowych kierowano się pewnymi sygnałami odzwierciedlonymi w komentarzach pisemnych osób badanych. Te sygnały miały zarówno formę bezpośrednią, jak i pośrednią i występowały w postaci konkretnych słów bądź wyrażen, które jasno wskazywały na wystąpienie problemu tłumaczeniowego w danym przypadku. Należy przy tym zaznaczyć, że mówiąc o sygnałach bezpośrednich, autorka ma na myśli takie komentarze, w których osoby badane wprost używały słów: „problem”, „problematyczny” itp., mówiąc zaś o sygnałach pośrednich, wskazuje na takie słowa i wyrażenia, jak: „mam wątpliwości”, „nie jestem pewna”, „nie wiem”, „trudne” itp. Należy ponownie zaznaczyć, że analizie poddano jedynie te problemy tłumaczeniowe, na które osoby badane wyraźnie wskazywały w swoich komentarzach. Poniżej przedstawiono tabelaryczne zestawienie wszystkich słów i wyrażen, na podstawie których autorka badania identyfikowała poszczególne rodzaje problemów tłumaczeniowych.

³ Przy identyfikowaniu problemów tłumaczeniowych kierowano się stwierdzeniem Piotrowskiej (2007: 59) dotyczącym zjawisk, do jakich nawiązują problemy tłumaczeniowe. Do zjawisk tych należą między innymi: błędy językowe i/lub tłumaczeniowe; poziomy języka; nieprzekładalność (identyfikowanie danego problemu tłumaczeniowego w konkretnym obszarze trudności); specyfika określonego zjawiska językowego bądź kulturowego; transfer i fazy procesu translacyjnego (problemy w rozumieniu, interpretowaniu oraz wyrażaniu).

⁴ W przypadku analizy ilościowej posłużono się narzędziami właściwymi statystyce opisowej.

TABELA 2. Sygnały bezpośrednie i pośrednie wyrażające problemy tłumaczeniowe osób badanych

Sygnały bezpośrednie	Sygnały pośrednie
<ul style="list-style-type: none"> - Mam problem z przetłumaczeniem słów (...); - (...) miałam problem z tym zdaniem; - Miałam problem z przełożeniem tekstu (...); - Żadnych większych problemów (...); - (...) wystąpiły problemy z (...); - Nie miałam większych problemów (...); 	<ul style="list-style-type: none"> - (...) największym wyzwaniem było (...); - bardzo trudne słownictwo; - To trudny tekst (...); - Tekst sprawia duże trudności (...); - (...) mam tu duże wątpliwości; - (...) nie wiedziałam, czy (...); - (...) nie wiem, czy (...); - Trudno mi było (...); - Nie wiedziałam, jak (...); - Nie jestem pewna, co to jest (...); - Miałam wątpliwości (...); - Trudnością było (...); - (...) jest dość trudny; - W tym tekście jest dużo trudnych słów (...); - (...) przeszkadzało mi to (...); - Nie znalazłam nigdzie (...); - Nie mogę znaleźć (...); - Nie miałam pomysłu (...); - Nie mam pojęcia (...); - Nie mogłam się zdecydować (...); - Zastanawiam się, jak to przetłumaczyć (...); - ?; - Jest to pozornie bardzo łatwy tekst (...); - Nie wiem, jak to przetłumaczyć (...); - Tekst stanowi duże wyzwanie (...); - Jak trzeba tłumaczyć (...)?; - (...) dodatkowe wątpliwości budzi fakt (...);

B) TAKSONOMIA PROBLEMÓW TŁUMACZENIOWYCH

Zestawienie tabelaryczne zamieszczone na następnej stronie zawiera szczegółowe kategorie analityczne wszystkich wyodrębnionych na potrzeby opisywanego badania problemów tłumaczeniowych oraz przykładowe protokoły. Należy podkreślić, że protokoły nie zostały poddane czynnościom korekcyjnym ani redakcyjnym.

TABELA 3. Taksonomia problemów tłumaczeniowych

Lp.	Kategoria analityczna	Przykład protokołu
1	Problem ze zrozumieniem słownictwa	<i>W tym tekście jest bardzo dużo trudnych słów. Często musiałam zaglądać do słownika. Musiałam skupiać się na pojedynczych słowach i przeszkadzało mi to zrozumieć ogólną ideę tekstu.</i>
2	Problem z powtórzeniami w tekście źródłowym	<i>Trudne okazały się powtórzenia. Nie wiem, jak przekształcać tekst, żeby ich unikać.</i>
3	Problem ze znalezieniem ekwiwalentu	<i>Nie mogę znaleźć ekwiwalentu „fire glow” pasującego do opisu (...).</i>
4	Problem z przetłumaczeniem opisów natury i wyglądu bohaterów	<i>Nie wiedziałam jak ująć opis natury i wyglądu głównej bohaterki. Do takich poetyckich opisów trzeba chyba specjalnych zdolności.</i>
5	Problem ze zmianą form gramatycznych i części mowy	<i>Uważam, że lepiej brzmiałoby „pomiędzy brzegiem”, ale w tekście jest liczba mnoga, nie wiem czy mogę to zmienić.</i>
6	Problem z przetłumaczeniem zdania	<i>„Osiedła na wystarczającym kawałku ziemi, aby hodować niewielką ilość bydła” – miałam problem z tym zdaniem.</i>
7	Problem z tłumaczeniem w kontekście odbiorcy tekstu docelowego	<i>Miałam problem z przełożeniem tekstu w ten sposób, aby dzieciom przyjemnie się go czytało. Na przykład wyraz klify przetłumaczyłam dosłownie. Dzieci mogą nie wiedzieć czym one są.</i>
8	Problem z tłumaczeniem nazw własnych	<i>Nie wiedziałam, co zrobić z nazwami własnymi.</i>
9	Problem w zachowaniu dobrej jakości tekstu	<i>Nie podoba mi się to tłumaczenie. Nie wiem co jeszcze trzeba w nim poprawić, żeby był dobrej jakości.</i>
10	Problem z oddaniem sytuacji bohaterów	<i>Trudność miałam z przedstawieniem sytuacji ekonomicznej bohaterów.</i>
11	Problem w przetłumaczeniu kwestii kulturowych i historycznych	<i>W tłumaczeniu miałem trudności z tłumaczeniem wyrażen związanych z historią i kulturą Irlandii.</i>
12	Problem ze zrozumieniem treści	<i>Nie rozumiem tego zdania. Co ono oznacza?</i>
13	Brak problemów	<i>Nie miałam większych problemów z tłumaczeniem tego tekstu.</i>

C) PROBLEMY TŁUMACZENIOWE W UJĘCIU ILOŚCIOWYM

Poniżej znajduje się tabelaryczne zestawienie wszystkich wyodrębnionych problemów tłumaczeniowych w ujęciu ilościowym. Kategorie analityczne ułożono w kolejności od najczęściej komentowanych problemów pojawiających się w ich obrębie do występujących najrzadziej.

TABELA 4. Liczba komentarzy dotyczących poszczególnych problemów tłumaczeniowych⁵

Lp.	Typ kategorii analitycznej	Liczba komentarzy dotyczących problemów tłumaczeniowych w obrębie danej kategorii analitycznej
1	Rozumienie słownictwa	23 (24,2%)
2	Nazwy własne	15 (15,7%)
3	Opisy natury i wyglądu bohaterów	12 (12,6%)
4	Unikanie powtórzeń	10 (10,5%)
5	Znalezienie odpowiednika	9 (9,4%)
6	Tłumaczenie ze względu na odbiorcę	8 (8,4%)
7	Oddanie sytuacji bohaterów	6 (6,3%)
8	Kwestie kulturowe i historyczne	4 (4,2%)
9	Jakość tekstu	3 (3,1%)
10	Problem na poziomie zdania	2 (2,1%)
12	Zmiany form gramatycznych i części mowy	1 (1,0%)
13	Brak problemów	1 (1,0%)
14	Rozumienie treści	1 (1,0%)

Z powyższych zestawień wynika, że najliczniejszą grupą problemów były te ze zrozumieniem pojedynczych słów. Analiza komentarzy wykazała, że najwięcej trudności osoby badane miały ze zrozumieniem następujących jednostek leksykalnych: *copper*, *burnished*, *rugged*, *crag*s, *spear*. Należy jednocześnie podkreślić, że w przeważającej mierze trudności te odnosiły się do tekstu pierwszego. Uczestnicy eksperymentu najczęściej wyraźnie sygnalizowali, że nie rozumieją danego słowa, nie wiedzą, co ono oznacza, i w związku z tym muszą posiłkować się słownikiem

⁵ W nawiasie obok surowego wyniku podano jego wartość procentową.

angielsko-polskim. Należy zaznaczyć, że w połowie przypadków studenci stwierdzali, że poszukiwania znaczeń wymienionych słów w słownikach angielsko-polskich nie przyniosły oczekiwanego rezultatu, to znaczy nie pomogły w rozwiązaniu problemu tłumaczeniowego. Wskazywali również na to, że mimo sprawdzenia znaczenia nieznanych słów w słownikach nadal nie są pewni co do poprawności zastosowania danego odpowiednika w tekście docelowym. Na tym etapie jednak przerywali swoje poszukiwania i, mimo wątpliwości co do zasadności wykorzystania informacji dostępnej w słowniku, najczęściej tłumaczyli dane słowo dokładnie tak, jak zostało podane w wykorzystanym źródle, nawet gdy nie pasowało ono zupełnie do kontekstu wypowiedzi. Co ciekawe, cztery osoby badane miały tego całkowitą świadomość. Jeden uczestnik eksperymentu stwierdził, że z uwagi na dużą liczbę trudnych, niezrozumiałych słów ma problem w zrozumieniu tekstu, co przeszkadza mu w rozpoczęciu procesu tłumaczeniowego.

Drugą, co do częstości występowania problemów tłumaczeniowych, kategorią są problemy związane z tłumaczeniem nazw własnych: imion bohaterów oraz nazw miejsca akcji. Z komentarzy wynika, że najczęściej studenci wyrażali wątpliwości co do zachowania w tłumaczeniu pisowni oryginalnej danej nazwy własnej: „Nie przetłumaczyłam na język polski większości nazw własnych, nie jestem pewna, czy trzeba to robić”. Trzynaście osób badanych zachowało pisownię oryginału, dwie pozostałe zaś przetłumaczyły nazwy własne, nie uzasadniając jednak, co skłoniło je do podjęcia takiej decyzji.

Trzecią problematyczną kategorią było przetłumaczenie opisów – zarówno natury, jak i wyglądu bohaterki z pierwszego tekstu. Analiza komentarzy wykazała, że dziewięciu uczestników badania wskazało jedynie na to, że opisy te są trudne do przetłumaczenia na język polski. Jedna osoba stwierdziła, że opis wyglądu bohaterki nie zgadza się z obrazkiem przedstawiającym ją na okładce książki. Dwóch innych uczestników eksperymentu wskazało na to, że trudności z translacją opisów wynikają z niemożności odnalezienia takich odpowiedników, które nadawałyby się do zastosowania w tekstach dla dzieci.

Co ciekawe, stosunkowo częstym problemem tłumaczeniowym okazały się powtórzenia, których studenci chcieli za wszelką cenę uniknąć w tekście docelowym: „Kolejny raz to powtórzenia stanowiły wyzwanie”. Uczestnicy eksperymentu podkreślali, że mimo iż w języku angielskim powtórzenia nie stanowią większego problemu, to jednak w języku

polskim są tolerowane w znacznie mniejszym stopniu. Te same osoby jednak przeważnie nie miały pomysłu na rozwiązanie tego problemu, co sygnalizowały komentarzami, na przykład takim jak ten: „Nie mam pomysłu, jak uniknąć powtórzeń. Wiem, że w angielskim jeszcze jakoś wyglądają, ale już w polskim są nie do przyjęcia”. Dwóch studentów wskazało ponadto, że umiejętność unikania powtórzeń i tworzenia dobrze brzmiących tekstów w języku docelowym wiąże się z posiadaniem talentu tłumaczeniowego.

Kolejna kategoria problemów tłumaczeniowych dotyczy znajdowania odpowiednika. Wprawdzie kategoria ta częściowo pokrywa się z kategorią pierwszą oraz trzecią, uznano jednak, że należy ją wyodrębnić ze względu na to, że uczestnicy badania dość często podkreślali w swoich komentarzach, iż nie są w stanie znaleźć ekwiwalentu określonego słowa czy wyrażenia z tekstu źródłowego: „Nie mogę znaleźć ekwiwalentu *fire glow* pasującego do opisu policzków i zastępuję to określeniem rumiane”. Należy jednocześnie zaznaczyć, że te słowa i wyrażenia najczęściej miały związek właśnie z opisami dotyczącymi natury i wyglądu bohaterki z tekstu pierwszego⁶.

Podczas analizy komentarzy odnotowano osiem przypadków, w których studenci brali pod uwagę sytuację potencjalnego odbiorcy tłumaczenia, wskazywali bowiem na trudności z takim przetłumaczeniem tekstu, aby pobudzić wyobraźnię czytelnika i stworzyć tekst zarówno ciekawy w odbiorze, jak i prosty w zrozumieniu: „Trudnością było stworzenie przekładu zachęcającego czytelnika do dalszej lektury”.

Analiza komentarzy wykazała, że sześć z nich miało związek z problemami dotyczącymi oddania sytuacji bohaterów: „Miałam trudności przede wszystkim w takim przedstawieniu sytuacji materialnej państwa O’Toole, by oddać atmosferę tego opisu z oryginału”. Należy zaznaczyć, że problemy związane były przede wszystkim z tekstem drugim, osoby badane zaś miały trudności z takim oddaniem sytuacji ekonomicznej bohaterów, aby opis ten wywoływał u odbiorcy tekstu docelowego podobne skojarzenia co u odbiorcy tekstu źródłowego. Mamy tu zatem do czynienia z próbami zachowania ekwiwalencji konotacyjnej przez osoby badane.

⁶ Kategorię trzecią można w związku z tym uznać za kategorię o charakterze holistycznym (osoby badane najczęściej nie skupiały się na pojedynczych słowach czy wyrażeniach, ale na oddaniu danego opisu pod kątem jego całości), kategorię piątą zaś – za szczegółową (w tym przypadku osoby badane koncentrowały się na konkretnych słowach i wyrażeniach oraz na znalezieniu dla nich odpowiedników w języku polskim).

Stosunkowo niewiele komentarzy odnotowano w przypadku problemów tłumaczeniowych związanych z kwestiami kulturowymi i historycznymi właściwymi tekstowi źródłowemu. W tym przypadku cztery komentarze, które ściśle odnosiły się do wyodrębnionej kategorii ósmej, również dotyczyły tekstu drugiego. Osoby badane zgodnie stwierdziły, że tekst źródłowy nie stwarza trudności w jego zrozumieniu, jednak oddanie kwestii kulturowych staje się problematyczne: „Jest to pozornie bardzo łatwy tekst, jednak w tłumaczeniu miałem trudności z tłumaczeniem wyrażenia związanych z historią i kulturą Irlandii”. Studenci nie wiedzieli na przykład, czy powinni użyć strategii egzotyzacji czy domestykacji. Należy podkreślić, że w przeważającej liczbie przypadków uczestnicy przeprowadzonego eksperymentu stosowali strategię egzotyzacji, nie uzasadniając jednak, co skłoniło ich do podjęcia takiej decyzji.

Trzy komentarze dotyczą wątpliwości osób badanych co do jakości tekstu docelowego. Dwie z nich stwierdziły, że nie są z niego zadowolone, ale jednocześnie nie wiedzą, co mogłyby zmienić, żeby poprawić jego jakość, trzecia zaś napisała, że przetłumaczyła tekst zbyt dosłownie, co obniżyło jego jakość.

Dwóch studentów wskazało na problem ze zrozumieniem następujących zdań:

- „Between the wild sea banks and rugged crags and cliffs, she found enough green grass to raise a few cattle”.
- „She was a red woman, with hair and brows the color of burnished copper, skin white as milk, and cheeks ruddy as fire glow”.

Należy zwrócić uwagę, że zdania te pochodzą z tekstu drugiego.

Ostatnie trzy kategorie dotyczą pojedynczych przypadków występowania komentarzy związanych z wątpliwościami związanymi ze zmianą formy gramatycznej: „Nie wiem, czy mogę zmienić formę gramatyczną”; niezrozumienia treści tekstu: „Nie wiem, o co chodzi w tym tekście” oraz zupełnego braku problemów tłumaczeniowych: „Bardzo łatwy, trochę banalny tekst. W przeciwieństwie do tekstu pierwszego słownictwo jest mało wymagające jak na przedział wiekowy. Żadnych większych problemów z tłumaczeniem”.

PODSUMOWANIE ORAZ IMPLIKACJE DLA DYDAKTYKI PRZEKŁADU

Wyniki przeprowadzonego badania mają kilka implikacji dla dydaktyki przekładu pisemnego. Reasumując, analiza komentarzy definitywnie wykazała, że uczestnicy eksperymentu mieli więcej problemów tłumaczeniowych z procesem tworzenia tekstu docelowego niż z jego rozumieniem.

Jeśli weźmie się pod uwagę problemy tłumaczeniowe związane z rozumieniem tekstu źródłowego, studenci mają trudności przede wszystkim z rozumieniem pojedynczych słów, a ich znaczenie określają jedynie na podstawie dwujęzycznych słowników angielsko-polskich, nie przeprowadzając ani analizy kontekstu, w jakim dane słowa występują, ani analizy tła sytuacyjnego tłumaczonego tekstu. Ma to negatywny wpływ nie tylko na jakość tekstu docelowego, ale również na samoocenę początkujących tłumaczy, którzy zniechęceni nieznaną pojedynczych słów, często stwierdzają, że nie nadają się do wykonywania tłumaczeń i tracą motywację do kontynuowania rozpoczętego zadania. Analiza wykazała ponadto, że studenci w przeważającej liczbie przypadków są świadomi własnych problemów tłumaczeniowych i pewnych braków w poprawnym posługiwaniu się polszczyzną, jednak nie wiedzą, jak te problemy rozwiązać. Komentarze wskazują również na to, że osoby badane niejednokrotnie nie wiedzą, jakiej strategii powinny użyć w danym przypadku. Dotyczy to zwłaszcza strategii egzotyzacji i domestykacji. Należy zauważyć, że część studentów ma wiedzę dotyczącą zasad zachowywania ekwiwalencji konotacyjnej, jednak, jak stwierdzono wyżej, nie potrafi tej wiedzy zastosować w praktyce. Co istotne, analiza komentarzy pokazała, że uczestnicy eksperymentu są w dużej mierze świadomi istoty zachowania funkcjonalności tekstu docelowego pod kątem potencjalnego odbiorcy, jednak i w tym przypadku nie mają wiedzy dotyczącej zasad tworzenia funkcjonalnego tekstu docelowego. Podsumowując, można stwierdzić, że osoby badane cechuje jeszcze dosyć niski poziom kompetencji tłumaczeniowej, zwłaszcza w jej aspekcie strategicznym⁷.

⁷ Należy zauważyć, że głównymi identyfikatorami kompetencji strategicznej są rozwiązywanie problemów tłumaczeniowych, stosowanie właściwych strategii, a także podejmowanie takich decyzji tłumaczeniowych, które prowadzą do stworzenia poprawnego i funkcjonalnego tekstu docelowego.

W związku z powyższym słuszne wydaje się, aby na zajęciach praktycznych z przekładu pisemnego skupić się przede wszystkim na rozwijaniu u studentów zarówno wiedzy deklaratywnej i proceduralnej, jak i czynności świadomych oraz zautomatyzowanych. Jak bowiem stwierdza Chesterman (1997: 151), kompetentny tłumacz posiada umiejętność manipulowania zarówno świadomymi czynnościami, jak i automatycznymi operacjami, których używa zgodnie z własną oceną sytuacji. Procedury kognitywne wykorzystywane na wczesnych etapach performancji zazwyczaj przeradzają się w automatyczne operacje, które w sytuacjach nietypowych mogą tymczasowo przekształcić się w czynności świadome (*ibidem*).

Autorka badania jest podobnego zdania co Alves (2005), który stwierdza, że łączenie wiedzy deklaratywnej i proceduralnej staje się możliwe poprzez umożliwienie wzrostu poziomu metarefleksji u studentów, a co za tym idzie, poprzez zastosowanie tak zwanego podejścia zorientowanego na proces (ang. *process-oriented approach*), zwłaszcza tych jego aspektów, które dotyczą wykorzystywania przez dydaktyków przekładu metod empirycznych – do tej pory stosowanych jedynie w badaniach nad procesem tłumaczenia⁸. Podejście to usprawnia nie tylko autorefleksję studentów oraz ich pewność siebie, ale przede wszystkim sprzyja aktywizacji procesu stopniowej automatyzacji nabywania umiejętności tłumaczeniowych.

W świetle powyższych rozważań należy jednocześnie postulować prowadzenie dalszych badań w zakresie procesu tłumaczeniowego porządkujących tłumaczy, zwłaszcza w odniesieniu do konkretnych rodzajów tłumaczenia: literackiego; specjalistycznego, w tym medycznego prawniczego, technicznego; użytkowego czy nawet audiowizualnego. Z wyników tych badań z pewnością skorzystaliby nie tylko teoretycy przekładu, ale także dydaktycy.

BIBLIOGRAFIA

- Alves F., 2005, *Bridging the Gap Between Declarative and Procedural Knowledge in the Training of Translators: Meta-Reflection Under Scrutiny*, „Meta” 50:4, <http://www.erudit.org/revue/meta/2005/v50/n4/019861ar.pdf> (dostęp 20.09.2013 r.).

⁸ Mowa tu między innymi o protokołach głośnego myślenia (ang. *TAPs*), metodach retrospekcyjnych typu dzienniki czy pamiętniki, a nawet programie *Translog*.

- Baker M., Saldanha G. (ed.), 2009, *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London–New York.
- Borodo M., 2006, *Children's Literature Translation Studies? – Zarys badań nad literaturą dziecięcą w przekładzie*, „Przekładaniec” 16, s. 12–23.
- Catford J.C., 1965, *A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics*, London.
- Chesterman A., 1997, *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory Account*, Amsterdam–Philadelphia.
- Choiński M., 2006, *Czy fairies to elfy – czyli krótka wyprawa do irlandzkiego świata magii*, „Przekładaniec” 16, s. 162–170.
- Dąbmska-Prokop U. (red.), (2000), *Mała encyklopedia przekładoznawstwa*. Częstochowa.
- Gerloff P., 1988, *From French to English: A Look at the Translation Process in Students, Bilinguals, and Professional Translators*, Ann Arbor (nieopublikowana rozprawa doktorska).
- Gile D., 2004, *Integrated Problem and Decision Reporting*, „The Journal of Specialized Translation” 2, <http://www.jostrans.org> (dostęp 02.09.2013 r.).
- Hansen G., 2006, *Retrospection Methods in Translator Training and Translation Research*, „The Journal of Specialized Translation”, <http://www.jostrans.org> (dostęp 02.09.2013 r.).
- Heydel M. (red.), 2006, „Przekładaniec” 16.
- Heydel M. (red.), 2011, „Przekładaniec” 22–23.
- House J., 2000, *Consciousness and the Strategic Use of Aids in Translation*, w: *Tapping and Mapping the Processes of Translation and Interpreting*, ed. by S. Tirkkonen-Condit, R. Jääskeläinen. Amsterdam–Philadelphia, s. 149–162.
- Jääskeläinen R., 1987, *What Happens in a Translation Process: Think-aloud Protocols of Translation*, Joensuu (nieopublikowana praca magisterska).
- Kiraly D.C., 1995, *Pathways to Translation: Pedagogy and Process*, Kent, Ohio.
- Königs F. G., 1987, *Was beim Übersetzen passiert: Theoretische Aspekte, empirische Befunde und praktische Konsequenzen*, „Die Neuren Sprachen” 86:2, s. 162–185.
- Königs F. G., 1991, *Dem Übersetzen den Prozess machen? Psycholinguistische Überlegungen zum Übersetzen und ihre didaktische Konsequenzen*, w: *Begegnung mit dem „Fremden“: Grenzen – Traditionen – Vergleiche. Akten des VIII. Internationalen Germanisten-Kongresses, Tokyo 1990*, ed. by E. Iwasaki, t. 5, München, s. 132–142.
- Krings H. P., 1986, *Was in den Köpfen von Übersetzern vorgeht. Eine empirische Untersuchung zur Struktur des Übersetzungsprozesses bei fortgeschrittenen Französischlernern*. Tübingen: Narr, za: Göpferich S., 2010, *The Translation of Instructive Texts from a Cognitive Perspective: Novices and Professionals Compared*, w: *New Approaches in Translation Process Research*, ed. by F. Alves, I. Mees, S. Göpferich, Copenhagen, s. 5–56.

- Lathey G., 2005, *Discovering Difference: Studying Translation for Children at Rothampton*, w: *Outside in: Children's Books in Translation*, ed. by D. Hallford, E. Zaghini, Chicago, s. 16–18.
- Lathey G., 2009, *Children's Literature*, w: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, ed. by M. Baker, G. Saldanha, London–New York: Routledge, s. 31–34.
- Lukszyn J. (red.), 1993, *Tezaurus terminologii translatorskiej*, Warszawa.
- McDermott G., 1992, *Tim O'Toole and the Wee Folk*, New York.
- Munday J. (ed.), 2009, *The Routledge Companion to Translation Studies*, New York.
- Nord C., 1992, *Text Analysis in Translator Training*, w: *Teaching Translation and Interpreting: Training, Talent, and Experience*, ed. by C. Dollerup, A. Lindegaard, Amsterdam–Philadelphia, s. 39–48.
- Nord C., 1997, *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*, Manchester.
- Pavlovic N., 2007, *Directionality in Collaborative Translation Processes. A Study of Novice Translators* (nieopublikowana rozprawa doktorska), <http://www.tdx.cat/bitstream/10803/8770/1/THESIS.pdf> (dostęp 02.09.2013 r.).
- Piotrowska M., 2007, *Proces decyzyjny tłumacza. Podstawy metodologii nauczania przekładu pisemnego*, Kraków.
- Prahl B., Petzolt S., 1997, *Translation problems and translation strategies involved in human and machine translation: empirical studies*, w: *Machine Translation and Translation Theory*, ed. by C. Hauenschild, S. Heizman, Berlin–New York, s. 123–144.
- San Souci R., 2002, *Brave Margaret: An Irish Adventure*, New York.
- Stolze R., 2011, *The Translator's Approach – Introduction to Translational Hermeneutics*, Berlin.
- Tabbert R., 2002, *Approaches to The Translation of Children's Literature*, „Target” 14:2, s. 303–351.
- Tirkkonen-Condit S., 1987, *Think-aloud Protocols in the Study of the Translation Process*, w: *CDEF 86: Papers from the Conference of Departments of English in Finland*, ed. by H. Nyyssönen, R. Kataja, V. Komulainen, Oulu, s. 39–49.
- Toury G., 2011, *Translation Problem*, w: *Handbook of Translation Studies*, t. 2, ed. by Y. Gambier, L. van Doorslaer Amsterdam–Philadelphia, s. 169–174.
- Van Coille J., 2011, *Nie ma śpiącej królowy bez kolców. Tłumaczenie baśni. Propozycja modelu analizy porównawczej*, „Przekładaniec” 22–23, s. 11–35.
- Vinay J.P., Darbelnet J., 1958, *Stylistique compare du français et de l'anglais. Méthode de traduction*, Paris.
- Woźniak M., 2011, *Przegląd bibliograficzny polskich i wydanych w Polsce prac i artykułów o przekładzie literatury dziecięcej*, „Przekładaniec” 22–23, s. 283–294.

TRANSLATION PROBLEMS IN IRISH FAIRY TALES TRANSLATION – TRANSLATOLOGICAL AND DIDACTIC IMPLICATIONS

Summary

In recent years there has been an increasing interest in translation process research conducted with the use of such empirical methods as think-aloud protocols, retrospection, or more advanced research methods, for instance computer programme Translog or oculographic analyses.

The article presents partial results of the experiment conducted in order to analyze translation process in children's literature translation, with reference to translation problems identified on the basis of translation students' commentaries. The data were obtained through Integrated Problem and Decision Reporting method.

Key words: children's literature translation, translation problems, IPDR, translation teaching